

Žužek ni želel storiti. 14. julija se je s kolesom odpravil v Begunje in na Jazbinah pri Sv. Vidu so ga partizani ustrelili, ga v naglici še nezavestnega zvelkli v jarek blizu ceste in ga napol zakopali. Ker je imel na nogah tri težke kamne, se da sklepati, da še ni bil mrtev. Izpuljene je imel vse zlate zobe. Njegove posmrtno ostanke je po naključju odkril domačin novembra 1942. Umor je izvršila 3. četa Šerčerjevega bataljona.

Naslednja žrtev med duhovniki je bil kaplan v Starem trgu Franc Kramarič. V noči na 3. september je Loški odred moral v različnih vaseh po občini Stari trg, kjer naj bi se zadrževali vaški stražarji. Tisto noč so partizani umorili dvanajst ljudi, med njimi štiri ženske in kaplana.

Za mnoge družine in posameznike konec vojne še ni pomenil konca strahu, nasilja, šikaniranja in pomanjkanja, ampak se je vse to le še nadaljevalo.

Partizani so vdrli v kaplanijo in kaplana Kramariča umorili v njegovi sobi. Očitano so mu, da je organiziral vaške straže in da je sodeloval na nekem sestanku z Italijani na Vrhnikih. Konec leta, 26. decembra 1942, so nato umorili grahovskega župnika Franca Kanduča. Ko se je po maši vračal iz podružnične cerkve sv. Štefana v Lipsenju, so ga ustrelili partizanski kurirji v koleno in kolk. Za posledicami hudih ran je pozneje v bolnišnici v Logatcu umrl. Župnika Kanduča so obdolžili organiziranja vaške straže, da je italijanski vohun ter da je zmerjal sorodnike partizanov in izvajal pritisk na starše partizanov tako, da je govoril, naj se vrnejo njihovi sinovi iz partizanov.

Tu so partizani za umore začeli uporabljati tudi kraška brezna.

Seveda. Glede na to, da gre za kraško območje z veliko brezni in jamami, je bilo na tem območju odkritih veliko jam in brezen s posmrtnimi ostanki. Žrtve so večinoma pred umorom mučili. Usmrtitve so partizani izvedli bodisi s strelnim bodisi s hladnim orožjem, kot so noži, krampji in koli. Nekatere ljudi, še na pol žive, so vrgli v jame in brezna, kjer so počasi umirali. Z metanjem ljudi v brezna in jame so prikrivali ter zakrivali zločine. Med najbolj znanimi brezni oziroma jamami je treba izpostaviti Krimsko jamo, ki je bila najbolj razvpita in poznana daleč naokrog že med vojno, jamo Kozlovko, kamor so vrgli vaške stražarje, zajete ob uničenju postojanke v Pudobu, ter Mihčevo brezno.

Po italijanski kapitulaciji so se partizani septembra 1943 z vso silo znesli nad obrambnimi vaškimi stražami. Sledili so tudi množični pomori ujetnikov.

Ob kapitulaciji Italije se vaške straže niso znale povezati in ustrezno organizirati, čemur je sledil obračun partizanov z velikim številom vaških stražarjev. Partizani so z italijanskim orožjem in tudi z italijanskimi vojaki, ki so upravljali s težkim orožjem, napadli postojanke vaških straž v Begunjah, Novi vasi in Pudobu. Nekatere zajete vaške stražarje so ubili na samem mestu, druge so odpeljali in umorili v bližnjih kraških jamah, tretje mobilizirali v partizanske enote, ostale pa odpeljali v zapore v Ko-

čevje. Vidnejše predstavnike so umorili, pozneje pa so umorili tudi tiste, ki so bili po sojenju na področnih vojaških sodiščih v Kočevju in Ribnici mobilizirani v partizanske enote. Nekaj teh so umorili v Mačkovcu in na Mokrcu. Tako so v septembru in oktobru 1943 umorili največ ljudi. V letu 1943 je bilo 183 smrtnih žrtev, med katerimi so prevladovali vaški stražarji, teh je bilo 67. Civilnih žrtev pa je bilo nekoliko manj kot v letu 1942, in sicer 33.

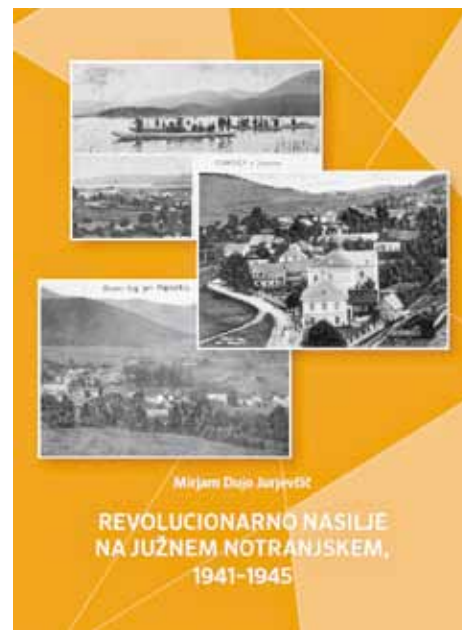
Prav to sistematično in množično nasilje v jeseni 1943 je spodbudilo nastanek domobrancev, ki pa so morali upoštevati šibkost prejšnjih vaških straž. Na tem območju je deloval Rupnikov domobranski bataljon.

Pripadniki domobranstva so bili nekdanji vaški stražarji, mobilizirani vaški stražarji, ki so dezertirali iz partizanskih enot, in tisti, ki so v strahu pred revolucionarnim nasiljem zapuščali svoje domove. Kot ugotavlja zgodovinar Boris Mlakar, je Slovensko domobranstvo pomenilo za protirevolucionarno vodstvo narodno vojsko, ki brani prebivalstvo pred komunističnim nasiljem, sicer ob izsiljeni kolaboraciji z okupatorjem, narod v celoti pa brani pred napovedujočo boljše vizacijo. Na Rakeku so ustanovili močno domobranksko postojanko, kjer je bil sedež udarnega bataljona »W«, z namenom uničenja partizanskih oddelkov in terencev, zaščite prebivalcev pred nasiljem Osvobodilne fronte in partizanov, najprej na svojem operativnem ozemlju, nato tudi na ozemljih drugih domobrantskih skupin, ter z namenom vzpostavitve reda in miru med prebivalstvom. Udarni bataljon »W« so sredi poletja 1944 preimenovali v II. udarni ali Rupnikov bataljon. Ime je dobil po poveljniku Vuku Rupniku. Eden izmed pričevalcev je bil pripadnik 47. čete bataljona in je povedal, da je Rupnik zaukazal, da noben ujetnik ne sme biti ubit. To je bilo strogo prepoveda-

Med prebiranjem gradiva o revolucionarnem nasilju ter zbiranjem pričevanj sem se stalno srečevala s strahom, revščino in nasiljem, v katerem so se znašli ljudje.

no. Rupnika naj bi se vsi bali, ker je bil strog, in kot je omenil pričevalec, se je poznalo, da je bil šolan oficir. Bataljon je hodil na pohode na druga območja (Loška dolina, Bloke, Begunje, Sv. Vid), ki so jih zasedali partizani. Domobranci so se spopadali s partizanskimi patroljami in z manjšimi enotami, do večjih bojev pa je prišlo redko. Pomembnejše aktiviste so domobranci v spopadih bodisi ubili bodisi odpeljali s seboj na Rakek, od tam pa so jih največkrat poslali v nemško internacijo. Domobranci so od poletja 1944 dobivali premoč, ki je trajala vse do konca vojne. Pričevalec, nekdanji pripadnik 47. čete Rupnikovega bataljona, je omenil, da so se partizani umaknili, če so vedeli, da prihajajo domobranci. Ko pa se je bataljon umaknil, so se partizani spet vrnili.

Tod partizani niso samo ropali in ubijali, ampak so ljudi tudi nasilno izseljevali z njihovih domov.

Od konca leta 1943 pa do konca vojne se je revolucionarno nasilje pogosto pojavljalo v drugih oblikah, kot so kazni prisilnega dela, zaplembe premoženja in izgoni prebivalstva. Nasilje je bilo usmerjeno proti prebivalcem, ki so podpirali domobrance ali so imeli v njihovih vrstah sorodnike. Na tako imenovanih osvobojenih ozemljih, ki so jih zasedli partizani, so po letu 1943 ostale družine, katerih sorodniki so bili v domobrantskih vrstah, zato so postale za partizansko gibanje moteč dejavnik. Zaradi stikov s sorodniki so jih sumili prenašanja informacij o stanju partizanskih enot. Zato so v tem času veliko družin izgnali na območja, kjer so se zadrževali domobranci. Ubiti so bili posamezniki, ki so jih partizanska sodišča obsodila zaradi izdajstva, vohunjenja, kraj in podobnih dejanj. Nekateri prebivalci, ki so se čutili ogroženi ali so jim partizani grozili, so se tudi sami izselili.

Do kakšnih zaključkov ste prišli glede partizanskega nasilja? Katere številke so posebej povedne?

Komunistična partija je imela odločujoč vpliv v partizanskih enotah oziroma drugih oboroženih skupinah in enotah. V prvih mesecih okupacije je prav milejša italijanska okupacijska politika prispevala k lažji organiziranosti komunistične partije na tem območju. Takoj po vzpostavitvi partizanskih enot je komunistična partija začela obračunavati s svojimi nasprotniki in si že med vojno začela utrjevati pot do oblasti, pri tem pa ni izbirala sredstev. Revolucionarno nasilje je terjalo največ žrtev med civilnim prebivalstvom. Najhujše nasilje nad civilnim prebivalstvom so izvajali od spomladi do poletja 1942, ko vaških straž še ni bilo. V tem obdobju so umorili petdeset civilistov. Z nastankom vaških straž se je število smrtnih žrtev med civilisti zmanjšalo. Nov val nasilja je sledil septembra in oktobra 1943, po italijanski kapitulaciji in uničenju vaških straž, ko so umorili največ vaških stražarjev. Od začetka leta 1944 do konca vojne se je število smrtnih žrtev močno zmanjšalo v primerjavi s prejšnjimi leti. Če pogledamo celotno obdobje vojne, je bilo največ žrtev med civilisti, 122, med vaškimi stražarji 80 in, presenetljivo, zelo veliko med partizani, 45.

Kdo je slednje ubil, partizani sami ali Italijani, Nemci in domobranci?

Ubili so jih partizani sami, ker naj bi kradli dobrine, storili kakšne druge disciplinske prekrške, nekateri partizani so tudi obsojali uboje in bili zato sami

ubiti, v nekaterih primerih pa je šlo tudi za osebna maščevanja ali zamere.

Skupaj s povojnimi pomori je komunistična revolucija na Notranjskem povzročila zelo veliko mrtvih, sledilo pa je še povojno nasilje (zaplembe, vsesplošen nadzor ljudi).

Pomemben vir pri prikazu medvojnih in povojnih žrtev na južnem Notranjskem je tudi knjiga *Žrtve druge svetovne vojne na ožjem Notranjskem, Gradivo Komisije za raziskavo povojnih množičnih pobojev, pravno dvomljivih procesov in drugih nepravilnosti Občine Cerknica*. Komisija, ki je zbirala te podatke, je bila ustanovljena novembra 1990 in je delovala do novembra 1994. Njen član je bil zgodovinar Stane Okoliš, ki je bogato gradivo, nastalo pri delu komisije, zbral in uredil v tej knjigi. Tu so navedene in popisane vse žrtve s tega območja (današnjih treh občin: Bloke, Cerknica in Loška dolina) ne glede na povzročitelja smrti. Na podlagi tega in ostalega gradiva ter literature sem ugotovila, da je revolucionarno nasilje od 6. aprila 1941 do 9. maja 1945 povzročilo 353 žrtev. Po vojni naj bi bilo od 10. maja 1945 do 31. decembra 1945 ubitih še 671 ljudi, med katerimi je bilo največ vrnjenih domobrancev in še nekaj civilistov. Če seštejemo te smrti, je žrtev revolucionarnega nasilja več, kot sta jih skupaj povzročila italijanski in nemški okupator, ki sta zasedala to ozemlje. Treba je poudariti, da so bili poleg umorjenih žrtve tudi njihovi preživeli sorodniki. Ob izgubi svojega bližnjega ali celo večjega števila družinskih članov so družine postale še žrtve psihičnega nasilja, ki se je nadaljevalo po vojni. Nekatere družine, ki so bile med vojno izgnane, so se namreč po koncu vojne vrnile v izropane in požgane hiše, oblast je izvajala zaplembe premoženja t. i. narodnim sovražnikom. Javno žalovanje je bilo prepovedano, grobovi medvojnih žrtev so bili oskrunjeni. Za mnoge družine in posameznike konec vojne še ni pomenil konca strahu, nasilja, šikaniranja in pomanjkanja, ampak se je vse to le še nadaljevalo.

Objavili ste tudi nekaj pripovedi, v katerih ljudje pripovedujejo o nepopisnem nasilju, strahu in revščini.

Tako je. Med prebiranjem gradiva o revolucionarnem nasilju in zbiranjem pričevanj sem se stalno srečevala s strahom, revščino in nasiljem, v katerem so se znašli ljudje. Te zgodbe so se me močno dotaknile in bili so trenutki, ko nisem mogla zadržati solza. Težko je ostati ravnodušen ob tako nasilnih dejanjih, kot so primeri, ko so matere izgubile svoje otroke in niso nikoli izvedele, kje ležijo mrtvi. Ali pa zgodbe mater, ki so ostale same z majhnimi otroki, ker so jim ubili može. Ostale so same, brez sredstev za preživljanje, z majhnimi otroki, ki niso mogli poprijeti za težko delo in ki so živeli v stalnem strahu, da bodo tudi njih umorili. Človek se vpraša, od kod tem materam moč, da so vse te krutosti vzdržale, in ne nazadnje tudi otrokom, ki so kot odrasli morali zbrati moč in zaživeti v neki normalnosti, čeprav so bili prav v najnežnejši dobi priče hudemu nasilju, strahu, velikemu pomanjkanju. Mnogi niso bili oropani samo v materialnem smislu, ampak so bili tudi oropani ljubezni staršev.